

Robert KŁACZYŃSKI

ROSYJSKA POLITYKA ENERGETYCZNA: STRATEGIA, POTENCJAŁ, PERSPEKTYWY

Abstrakt:

Artykuł omawia problemy związane z wykorzystaniem ropy naftowej oraz gazu ziemnego jako kluczowych narzędzi kreacji strategii odbudowy mocarstwowej pozycji Federacji Rosyjskiej. Autor podsumowuje potencjał energetyczny państwa rosyjskiego, omawia rolę i znaczenie szlaków tranzytu rosyjskiego gazu ziemnego oraz ropy naftowej dla kształtowania relacji pomiędzy poszczególnymi uczestnikami globalnego rynku paliw, przybliża znaczenie zysków ze sprzedaży surowców energetycznych dla rosyjskiej gospodarki, kreśli perspektywy dla rosyjskiej strategii energetycznej warunkowane sytuacją wewnętrzną państwa, globalnym rynkiem paliw, relacjami w sferze stosunków międzynarodowych.

Słowa kluczowe: Rosja, polityka energetyczna, surowce strategiczne

Wprowadzenie

Wraz z procesem industrializacji zwiększa się rola surowców energetycznych w polityce globalnej. Często są one wykorzystywane przez państwa eksportujące surowce lub mające wpływ na kształtowanie relacji na rynkach paliw, jako narzędzia kreacji stosunków politycznych. Dotychczas nie udało się stworzyć skutecznego, alternatywnego wobec istniejącego, modelu zaopatrzenia ludzkości w energię.¹ W dużym stopniu jest to efektem prowadzonego przez firmy paliwowe lobbingu na rzecz utrzymania obecnego *status quo* na globalnym rynku paliw. Działają one na rzecz hamowania innowacji mających stworzyć alternatywy dla wykorzystywanych do tej pory surowców. Umożliwia to konsorcjom energetycznym, władzom państw będących eksporterami surowców, w końcu również krajom tranzytowym, kontynuację realizacji zysków płynących ze sprzedaży ropy naftowej oraz gazu ziemnego. W tak ukształtowanej rzeczywistości giełdy paliwowe, rządy poszczególnych państw, konsorcja energetyczne koncentrują zainteresowanie na kwestiach

1 M. Szukalski, S. Malinowski (2013); *Lista barier rozwoju energetyki odnawialnej*, Raport PKPP Lewiatan, <http://www.zpfeo.org.pl/stanowiska-i-dokumenty/99-lista-barier-rozwoju-energetyki-odnawialnej-wedug-zpfeo-we-wspopracy-z-pkpp-lewiatan> (01.05.16)

związanych z bezpieczeństwem dostaw gazu ziemnego i ropy naftowej, dywersyfikacją kierunków dostaw, budową nowych połączeń energetycznych, oraz magazynów gazu ziemnego. Według prognoz średnio i długookresowych zapotrzebowanie na surowce energetyczne będzie sukcesywnie wzrastało. W 2015 roku całkowite globalne zapotrzebowanie na gaz ziemny wynosiło 3,72 bln m³ rocznie. W ciągu dekady ma wzrosnąć do 5,02 bln m³ (Wasilewski 2005, s. 15). Wśród eksporterów nośników energii na plan pierwszy wysuwa się Federacja Rosyjska – globalna potęga surowcowa wykorzystująca swoje aktywa w postaci „błękitnego paliwa” oraz „czarnego złota” do kreowania politycznej rzeczywistości na obszarze będącym rynkiem zbytu rosyjskich surowców energetycznych (Paniuszkin, Zygar 2008). Dla rosyjskich władz strategia energetyczna pozostaje kluczowym elementem kształtującym politykę państwa. Przynosi to Federacji Rosyjskiej wymierne korzyści polityczne i ekonomiczne, z drugiej jednak strony osłabia państwo rosyjskie, które staje się globalnym dystrybutorem ropy naftowej oraz gazu ziemnego, swoistym „imperium peryferii”.²

Potencjał energetyczny Federacji Rosyjskiej

Federacja Rosyjska to obecnie największy globalny producent ropy naftowej. Wielkość zasobów rosyjskiej ropy naftowej szacuje się na blisko 8,2 mld ton co przekłada się na 6% udział w zasobach globalnych (Wilczyński 2015, s. 110). W 2015 roku produkcja ropy naftowej w Federacji Rosyjskiej przekroczyła 500 mln ton.³ Największe złoża znajdują się na Syberii Zachodniej, w Zagłębiu Wołżańsko-Uralskim oraz na Kaukazie Północnym. Rosjanie wiążą również poważne nadzieje z nie eksploatowanymi dotychczas złożami ropy naftowej znajdującymi się na szelfie Morza Barentsa oraz Morza Karskiego, a także na wschodzie Syberii. Po trudnym dla Federacji Rosyjskiej okresie rządów Borysa Jelcyna zmieniło się podejście państwa do metod eksploatacji złóż węglowodorów. W czasach radzieckich jak również w zamykającej XXI wiek dekadzie dominowała ekstensywna gospodarka złożami. W okresie rządów Władimira Putina doszło jednak do poważnych zmian w sektorze produkcji ropy naftowej. Wskutek zastosowania nowoczesnych technologii poprawiono efektywność produkcji. Należy jednak podkreślić konieczność dalszej modernizacji rosyjskiego sektora naftowego. W obliczu wprowadzonych przez

² Rosyjski ekspert relacji polityczno – ekonomicznych Borys Kagarlicki (2012, s. 437-440) zauważa: „W latach 90. Rosja dołączyła do grona krajów peryferyjnych, obsługujących międzynarodowy proces akumulacji, w którym środki były redystrybuowane z korzyścią dla centrum. Według danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w 2000 roku wywieziono z Rosji 11,523 mld dolarów: 80% tych środków trafiło do Stanów Zjednoczonych...eksploatacji zasobów naturalnych towarzyszył masowy wywóz kapitału, typowy dla peryferyjnego kapitalizmu”.

³ *Rosja – wydobywanie ropy naftowej*, <http://pl.tradingeconomics.com/russia/crude-oil-production> (01.05.16)

państwa zachodnie sankcji gospodarczych obejmujących transfer nowoczesnych technologii wykorzystywanych w produkcji ropy naftowej proces modernizacji rosyjskiego sektora naftowego może ulec wyraźnemu spowolnieniu (Ćwiek-Karpowicz, Secrieru 2016, s. 83-86). Taka sytuacja byłaby skrajnie niekorzystna dla władz rosyjskich, których nadrzędnym celem pozostaje zmiana modelu gospodarczego z ekstensywnego na intensywny charakteryzujący się innowacyjnością i wysoką wydajnością (Paszyć, Wiśniewska 2015, s. 12-13). Wraz ze wzrostem produkcji ropy naftowej rośnie również jej eksport. Od stycznia do października 2015 roku rosyjskie koncerny naftowe sprzedały poza granice Federacji Rosyjskiej blisko 202 mln ton ropy. Wzrósł również eksport produktów naftowych. W analogicznym do omawianego okresie wyniósł on blisko 144 mln ton. Wskutek ograniczenia dynamiki wzrostu zapotrzebowania na ropę naftową oraz wyroby ropopochodne na globalnym rynku paliw nastąpiła znacząca obniżka cen, co znalazło swoje przełożenie w dochodach uzyskiwanych przez rosyjskie konsorcja energetyczne, pośrednio zaś budżet państwa. Dochody uzyskiwane z tytułu sprzedaży ropy w tym okresie zmalały o połowę w relacji do analogicznego okresu roku poprzedniego wynosząc blisko 77 mld USD. Zyski z tytułu sprzedaży paliw gotowych wyniosły blisko 59 mld USD.⁴ Warto przy tym podkreślić, iż 80% eksportu rosyjskiej ropy naftowej, produktów ropopochodnych trafia na europejski rynek paliw. Zbyt wielkie uzależnienie dochodów uzyskiwanych ze sprzedaży surowców energetycznych od jednego rynku niesie za sobą negatywne konsekwencje. W przyszłości więc należy się spodziewać zmian w rosyjskiej strategii energetycznej na rzecz dywersyfikacji rynków zbytu celem zapewnienia stabilności finansów (Ćwiek-Karpowicz 2011, s. 21).

W 2016 roku Federacja Rosyjska zajmowała drugie miejsce na świecie wśród producentów gazu. Pierwsze miejsce po wieloletniej supremacji straciła na rzecz USA - lidera producentów gazu łupkowego. Federacja Rosyjska jest największym eksporterem gazu ziemnego. Rosyjskie złoża gazu ziemnego szacuje się na blisko 250 bln m³ co stanowi 30% globalnych zasobów (Wasilewski 2015, s. 16). Największe złoża gazu ziemnego znajdują się na Syberii Zachodniej w obwodzie tiumeńskim oraz Jamalsko-Nienieckim Okręgu Autonomicznym. Poważnym wyzwaniem dla rosyjskich producentów gazu ziemnego jest sięgający 80% stopień wyeksploatowania złóż zachodniosyberyjskich. Alternatywę mogą stanowić złoża wschodniosyberyjskie z największym dotychczas odkrytym złożem kowyktyńskim (Wilczyński 2014, s. 58). Produkcja gazu ziemnego w Federacji Rosyjskiej odbywa się również na Kaukazie oraz Powołżu. Poważne nadzieje strona rosyjska wiąże również z możliwością zagospodarowania złóż arktycznych. W tym przypadku jednak

⁴ A. Kublik, *Dochody Rosji z eksportu ropy spadły o połowę*, <http://wyborcza.biz/biznes/1,147744,19297377,dochody-rosji-z-eksportu-ropy-spadly-o-polowe.html> (03.04.16)

Kłaczyński, R., *Rosyjska polityka energetyczna: strategia, potencjał, perspektywy, Przegląd Geopolityczny, 18, 2016, s. 99-112.*

pojawiają się problemy związane z koniecznością zastosowania nowoczesnych, drogich w eksploatacji urządzeń wiertniczych co może oznaczać problemy z dochodowością inwestycji. Od kilku lat toczy się w Federacji Rosyjskiej dyskusja nad możliwością zagospodarowania złoża sztokmanowskiego leżącego pod dnem Morza Barentsa. Jego wielkość szacuje się na blisko 3,2 bln m³ surowca. Jeszcze w połowie ostatniej dekady XX wieku A. Georgiejwicz, członek ścisłego kierownictwa Gazpromu uważał jednak, iż: „Przyszłe interesy Gazpromu na północnym zachodzie Rosji związane będą z wykorzystaniem gazu ziemnego i ropy naftowej szelfów mórz: Barentsa i Pieczorskiego. [...] wykorzystanie tych zasobów da możliwość stworzenia nowej bazy surowcowej dla sektora gazowego oraz szansę na zaopatrzenie w gaz zarówno odbiorców krajowych jak i zagranicznych” (za: Kłaczyński 2009, s. 38). Poważnymi zasobami gazu ziemnego Federacja Rosyjska dysponuje na Sachalinie. Z punktu widzenia strategii energetycznej złoża te mają kluczowe znaczenie. Stąd bowiem gaz ziemny w postaci LNG trafia na perspektywiczny rynek japoński. Gaz ziemny znajduje się również pod dnem Morza Azowskiego oraz Czarnego. Złoża te stanowią jednak element szerszego sporu rosyjsko – ukraińskiego związanego z dokonaną przez Rosjan aneksją Krymu. Biorąc pod uwagę dotychczasową pragmatykę podejmowanych przez Rosjan działań należy przyjąć, iż w dającej się przewidzieć przyszłości złoża te zostaną przez Rosjan włączone do eksploatacji (Wyganowski 2014). W okresie od stycznia do października 2015 roku Federacja Rosyjska sprzedała 150,5 mld m³ gazu ziemnego. W stosunku do analogicznego okresu roku ubiegłego nastąpił wzrost eksportu o blisko 3%. Dochody z tytułu eksportu wyniosły 35 mld USD i były niższe o blisko 26% niż rok wcześniej.⁵ Obecnie największym rynkiem zbytu rosyjskiego gazu są państwa wschodzące w skład UE. 42% importowanego przez państwa UE gazu ziemnego pochodzi z Federacji Rosyjskiej. Rosyjski gaz zaspokaja blisko 25% całego zapotrzebowania UE (Kaczmarski 2010, s. 38-40). Według prognoz popyt na gaz ziemny ze strony krajów będących częścią Wspólnoty będzie się utrzymywał na zbliżonym do obecnego poziomie. Na przestrzeni dwóch dekad można się spodziewać wzrostu zapotrzebowania na surowiec ze strony odbiorców z UE rzędu 45 mld m³. Europejski rynek gazu ziemnego w porównaniu z konkurencyjnym rynkiem azjatyckim jest znacznie mniej perspektywiczny dla eksporterów surowców energetycznych. Według prognoz zapotrzebowania ze strony głównych importerów surowców energetycznych zużycie gazu ziemnego w 2035 roku w samych tylko Chinach zbliży się do obecnego poziomu konsumpcji w UE przy założeniu, iż stronie chińskiej uda się utrzymać obecny wzrost gospodarczy (Ćwiek-Karpowicz 2011, s. 23). Wraz ze wzrostem zapotrzebowania na gaz ziemny ze strony państw Dalekiego Wschodu azjatycki rynek „błękitnego paliwa” stanie się więc dla

⁵ A. Kublik, *Dochody z eksportu ropy.....*, op. cit.,

Federacji Rosyjskiej równie interesujący co współcześnie rynek europejski (Turowski 2012, s. 226).

Polityka energetyczna Federacji Rosyjskiej: zadania, cele, realizacja

Politykę energetyczną Federacji Rosyjskiej definiuje szereg dokumentów. Wśród nich na plan pierwszy wysuwa się *Strategia Energetyczna Federacji Rosyjskiej do 2030 roku*. Wskazuje ona główne zadania stojące przed państwem rosyjskim w zakresie produkcji, przesyłu, handlu ropą naftową i gazem ziemnym. Według założeń *Strategii Energetycznej* w 2030 roku Federacja Rosyjska będzie produkować od 885 – 940 mld m³ gazu ziemnego oraz blisko 530 mln ton ropy o ile popyt na surowce energetyczne pozostanie na poziomie zbliżonym do uśrednionych prognoz. Z dokumentu wynika jednak także konieczność zwiększenia inwestycji w rosyjski sektor energetyczny w celu modernizacji segmentów odpowiadających za produkcję oraz przesył surowców energetycznych.

Najważniejszym celem polityki energetycznej prowadzonej przez państwo rosyjskie jest zapewnienie budżetowi odpowiednich wpływów finansowych. Zadania wynikające z sytuacji wewnętrznej państwa rosyjskiego stanowią poważne wyzwanie dla władz rosyjskich. Poprawa sytuacji ekonomicznej statystycznego Rosjanina, realizacja zadań wynikających z założeń polityki społecznej w szczególności dotyczących służby zdrowia, systemu bezpieczeństwa, rozbudowy infrastruktury transportowej, sieci komunikacyjnych to tylko część z celów strategii modernizacji państwa opartej na zyskach ze sprzedaży ropy naftowej i gazu ziemnego. Zyski te według różnych danych stanowią około 50% całości wpływów do budżetu państwa. Blisko 70% wartości rosyjskiego eksportu pochodzi ze sprzedaży ropy naftowej oraz gazu ziemnego. Aż 25% rosyjskiego PKB jest wynikiem sprzedaży ropy naftowej oraz gazu ziemnego.⁶ Spadek popytu przy jednocześnie utrzymującej się na rynku paliw wysokiej podaży na surowce energetyczne przynosi efekt w postaci wyraźnego ograniczenia możliwości rosyjskiego państwa zarówno w ramach prowadzonej polityki wewnętrznej jak również podejmowanych działań w sferze relacji międzynarodowych. Problemy wynikające z uzależnienia się od jednego źródła wpływów finansowych są charakterystyczne dla monokulturowego systemu gospodarczego. Za gospodarkę surowcową uznaje się taką, w której udział sektora energetycznego w PKB jest większy niż 10% zaś w eksporcie 40% (Ahrend 2006, s. 6; Kisielewski 2007, s. 45-74). Według E. Wyciszkiwicza (2008, s. 38), „surowcowy charakter gospodarki niesie za sobą zagrożenia trojakiemu rodzaju: ryzyko choroby holenderskiej, zwiększoną podatność na negatywne zjawiska zewnętrzne i wzmocnienie wewnętrznych patologii

⁶ J. S. Rutkowski, *Rosyjski kompleks surowcowy*, <http://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/rosyjski-kompleks/> (03.05.05)

administracyjno – instytucjonalnych”. Stąd też władze rosyjskie w czasach koniunktury na globalnym rynku paliw podjęły decyzje o utworzeniu specjalnego funduszu, do którego odkładana jest część środków będących zyskiem ze sprzedaży surowców. W czasach dekonunktury umożliwia to realizację niezbędnych dla funkcjonowania państwa zadań. Wraz z odpowiednimi do wyzwań rezerwami walutowymi jest to swoistego rodzaju „poduszka bezpieczeństwa” dla systemu finansowego. Problemem w tym przypadku może się jednak okazać długość trwania dekonunktury na rynkach paliw. W przypadku jej przedłużania się państwo korzystające ze zgromadzonego w funduszu kapitału, może go wyczerpać narażając system finansowy na poważne problemy, całą gospodarkę zaś na recesję, która z czasem może się przerodzić w poważny kryzys. Ważnym celem określającym politykę energetyczną prowadzoną przez stronę rosyjską jest rozbudowa krajowej infrastruktury przesyłowej gazu ziemnego oraz ropy naftowej. W Ust-Luga (Laugasuu) w obwodzie leningradzkim (na wschód od granicy z Estonią) powstał terminal ropy naftowej, któremu towarzyszą rafinerie i magazyny paliw.⁷ Wskutek realizacji powyższych inwestycji Rosjanie uzyskali możliwość przesyłu ropy naftowej drogą morską bez udziału państw tranzytowych. Udało im się również rozbudować własny system przesyłowy poprzez włączenie w jego skład dwóch strategicznie ważnych instalacji przesyłowych BTS 1 oraz BTS 2, którymi dostarczają ropę naftową z pominięciem Białorusi, Ukrainy oraz Polski bezpośrednio do swoich nadbałtyckich terminali paliwowych.⁸ Pośrednim efektem zrealizowanych przez stronę rosyjską inwestycji stała się możliwość zwiększenia cen za przesyłany surowiec drogą morską do naftoportu w Gdańsku.⁹ Trwają poszukiwania kolejnych złóż, ale rozwój produkcji gazu ziemnego oraz ropy naftowej jest jednak warunkowany dostępem do nowoczesnych technologii umożliwiających wydobycie ze złóż trudnodostępnych (arktycznych, zalegających pod dnem oceanicznym). Technologiami tymi dysponują państwa zachodnie w tym USA oraz Wielka Brytania. Od czasu rosyjsko – ukraińskiego konfliktu, który doprowadził do utraty przez stronę ukraińską Krymu oraz Donbasu, Rosjanie zostali objęci sankcjami, które obejmują zakaz dostaw nowoczesnych technologii służących produkcji gazu ziemnego oraz ropy naftowej. Ogranicza to możliwości

⁷ W 2011 roku otwarto terminal naftowy w Ust-Ludze, która docelowo ma się stać „portem końcowym” dla dostaw ropy naftowej instalacją BTS 2. Moce przesyłowe terminalu wynoszą 30 mln ton paliw rocznie. Instalacja może obsługiwać tankowce o wyporności 150 tys. ton. Terminal jest przystosowany do obsługi jednocześnie dwóch tankowców. *Terminal naftowy w Ust Ludze obsłużył pierwszy duży tankowiec*, http://nafta.wnp.pl/terminal-ust-luga-obsluzyl-pierwszy-duzy-tankowiec.137975_1_0_0.html; (30.04.16) *Comercial sea port Ust Luga*, <http://www.port-ustluga.ru/en/>

⁸ *Putin uruchomił ropociąg BTS 2 alternatywę wobec „Przyjaźni”*, http://nafta.wnp.pl/putin-uruchomil-ropociag-bts-2-alternatywe-wobec-przyjazni.165889_1_0_0.html (30.04.16)

⁹ *Przyjaźń będzie wysychać, Naftoport przestanie zarabiać*, wywiad Roberta Kiewlicza z ekspertem rynku paliw Andrzejem Szczęśniakiem, <http://szczesniak.pl/2035> (30.04.16)

produkcji surowców energetycznych z nowych złóż (Ćwiek–Karpowicz, Secrieru 2016; s. 83-86). Jak do tej pory jednak nie wpłynęło to w sposób istotny na tempo wzrostu wydobywania. Odbiło się to jednak na kosztach produkcji i ograniczyło zdolności modernizacyjne sektora paliwowego. Prowadzona przez władze rosyjskie polityka energetyczna jest często poddawana krytyce ze względu na wykorzystywanie dominującej pozycji dostawcy surowców energetycznych wobec państw odbiorców ropy naftowej i gazu ziemnego. Rosjanie starają się przejmować infrastrukturę przesyłową, magazyny gazu ziemnego, rafinerie paliw, terminale ropy naftowej.¹⁰ Zainteresowani są również rynkiem dystrybucji paliw państw odbiorców surowców energetycznych. Uzyskiwane ceny za gaz ziemny oraz ropę naftową na wewnętrznym rynku detalicznym są bowiem znacznie wyższe od cen hurtowych stanowiących główną część zysku ze sprzedaży surowców energetycznych jaki uzyskuje Federacja Rosyjska. Niezwykle ekspansywną politykę energetyczną władze rosyjskie prowadziły wobec państw byłego ZSRR. W szczególności dotyczyło to Ukrainy. Niemalże od chwili rozpadu państwa radzieckiego rosyjskie elity polityczne dążyły do przejęcia kontroli nad ukraińskim sektorem energetycznym w tym w szczególności instalacjami przesyłowymi ropy naftowej oraz gazu ziemnego, którymi rosyjskie surowce energetyczne trafiały do Europy. Wykorzystując problemy ekonomiczne ukraińskiego państwa rosyjska spółka Gazprom kilkakrotnie dokonywała okresowych przerw w dostawach gazu ziemnego, chcąc wymusić podjęcie pozytywnych dla strony rosyjskiej decyzji. Podobne działania strona rosyjska podejmowała również w odniesieniu do Białorusi (Eberhardt 2008; Szeptycki 2008). W latach 90 XX wieku oraz w pierwszej połowie otwierającej XXI wiek dekadzie Rosjanie wykorzystując monopolistyczną pozycję pośrednika w handlu gazem oraz ropą naftową (dysponowali sieciami przesyłowymi) dyktowali warunki sprzedaży, przesyłu surowców energetycznych postradzieckim państwom Turkiestanu. Sytuację zmieniło dopiero wejście Chin na azjatycki rynek energetyczny oraz ograniczenie dynamiki wzrostu zapotrzebowania na surowce energetyczne ze strony państw UE. Znacznie lepiej z problemem dominacji rosyjskiej na postradzieckim rynku paliwowym poradził sobie Azerbejdżan. Azerskim władzom udało się doprowadzić do realizacji szeregu inwestycji uniezależniających sektor energetyczny od wpływów rosyjskich. Przykładem tak zdefiniowanej azerskiej polityki energetycznej była budowa ropociągu Baku – Tbilisi – Ceyhan oraz gazociągu Baku – Tbilisi – Erzurum. Należy przy tym jednak zauważyć, iż głównym donatorem projektów byli Amerykanie, którzy

¹⁰ Gazprom we współpracy z niemiecką firmą VNG buduje magazyny gazu ziemnego w Saksonii. Mają one powstać do 2022 roku. *Gazprom i VNG budują w Saksonii magazyny gazu ziemnego*, <http://wyborcza.biz/biznes/1,147744,5178397.html>; (02.05.16) Gazprom zamierza również zbudować dwa magazyny gazu ziemnego służące obsłudze gazociągu „Nord Stream” *Gazprom szykuje magazyny na rury z Nord Stream*, <http://wyborcza.biz/biznes/1,147744,4720053.html> (02.05.16)

dążyli do osłabienia pozycji Rosji oraz Iranu na globalnym rynku paliw. Bez ich udziału oraz determinacji budowa instalacji przesyłowych ropy naftowej oraz gazu ziemnego z basenu Morza Kaspijskiego byłaby zadaniem przerastającym możliwości państw byłego ZSRR. O trudnościach w realizacji projektów energetycznych związanych z zagospodarowaniem zasobów Morza Kaspijskiego świadczy porażka polityki energetycznej UE, której nie udało się jak do tej pory dywersyfikacja dostaw surowców energetycznych (Wyciszkiewicz 2008a, Guseynov 2005, Molo 2008, s. 95-100; Michałowski 2010, s. 197-198; Wańczyk 2007, s. 91-94). Ważnym elementem rosyjskiej strategii energetycznej jest odpowiednie w stosunku do celów politycznych wytyczanie tras przesyłu surowców energetycznych. Najważniejszym zadaniem jest eliminacja do niezbędnego minimum państw tranzytowych uczestniczących w procesie dostaw ropy naftowej oraz gazu ziemnego do kraju odbiorcy surowców. Im mniej pośredników tym większy zysk, bardziej skuteczna kontrola procesu przesyłu. Korzyści polityczne płynące z tak definiowanej strategii to przede wszystkim eliminacja z rynku paliw państw tranzytowych negatywnie ustosunkowanych do prowadzonej przez Federację Rosyjską polityki, lub których żądania finansowe wynikające z pozycji pośrednika są nazbyt wygórowane. Łatwiej jest też w tak ukształtowanym rynku paliw kreować relacje ekonomiczne, polityczne z państwami obszaru, na którym odbywa się obrót paliwami. Sztandarowym przykładem tak definiowanej polityki energetycznej Federacji Rosyjskiej jest budowa gazociągu North Stream, który połączył via Bałtyk bezpośrednio rosyjskiego dostawcę z niemieckim odbiorcą pozbawiając Polskę i Białoruś statusu państw tranzytowych. Osłabiło to pozycję negocjacyjną tych krajów wobec rosyjskiego koncernu Gazprom, bezwzględnie reprezentującego interesy państwa rosyjskiego. Do pewnego stopnia uruchomienie instalacji przesyłowej łączącej Rosję z Niemcami negatywnie odbiło się na polityce energetycznej państw nadbałtyckich oraz Ukrainy, przez którą biegnie magistrala kluczowa dla przesyłu rosyjskiego gazu na kierunku europejskim. W 2015 roku zawiązano niemiecko – rosyjskie konsorcjum w skład, którego weszło szereg europejskich firm energetycznych, którego celem ma być budowa North Stream 2. Realizacja drugiej nitki magistrali umożliwiłaby przesył blisko 55 mld m³ gazu ziemnego bezpośrednio z Rosji do Niemiec bez udziału w realizowanym projekcie państw tranzytowych. De facto Rosjanie mogliby zrezygnować z przesyłu gazu ziemnego instalacją Jamal, która przechodzi przez terytorium Białorusi oraz Polski do Niemiec. Realizacja projektu ograniczyłaby do niezbędnego minimum przesył gazu ziemnego z wykorzystaniem ukraińskiej infrastruktury przesyłowej. Bezpośredni kontakt z rosyjskim dostawcą przynosi Niemcom korzyści w postaci niższych cen za surowiec. Niemcy stają się również centrum dystrybucji rosyjskiego surowca. W przeciwieństwie do większości krajów UE będących odbiorcami rosyjskiego gazu ziemnego Niemcy wynegocjowali możliwość reeksportu niewykorzystanego gazu. Ponieważ cena za gaz ziemny sprowadzany z Federacji Rosyjskiej przez Niemcy jest niższa niż ma to miejsce w stosunku do

pozostałych państw UE, otwiera to niemieckim firmom drogę do sprzedaży z zyskiem pozostałej, nie spożytkowanej części surowca. We współpracy ze stroną rosyjską Niemcy rozbudowują infrastrukturę przesyłową gazu ziemnego, udzieliły również stronie rosyjskiej zgody na budowę magazynów gazu ziemnego. Rosyjsko – niemiecka współpraca energetyczna obejmuje także sektor ropy naftowej. Rosjanie są zainteresowani przejmowaniem niemieckich terminali ropy naftowej i rafinerii. Dotyczy to także innych państw UE. Rosyjskie koncerny paliwowe inwestują również we Włoszech. W 2011 roku Łukoil nabył większościowy pakiet akcji sycylijskiej rafinerii ISAB. W tym samym okresie firma weszła w posiadanie 45% akcji holenderskiej rafinerii Vlissingen. Inna rosyjska spółka Rosneft pozyskała 50% akcji niemieckiej spółki energetycznej Ruhr Oel, która kontroluje blisko 25% niemieckiego sektora rafineryjnego. Stąd też Rosjanie posiadają udziały w niemieckich rafineriach Karlsruhe, Schwedt, Neustadt (Ćwiek-Karpowicz 2011, s. 27). Polityka energetyczna Niemiec zwiększa bezpieczeństwo energetyczne państwa, osłabia jednak szanse na budowę jednolitego europejskiego rynku energetycznego opartego o zasadę solidarności energetycznej. Interes narodowy wygrywa z postulowanymi zasadami wspólnej kolei Rosjanie w coraz bardziej otwarty sposób zgłaszają chęć przeorientowania kierunku eksportu gazu ziemnego, w mniejszym stopniu ropy naftowej, na azjatycki rynek paliw. Docelowo głównym odbiorcą rosyjskiego gazu miałyby zostać ChRL. W ramach przyjętej strategii energetycznej podpisano szereg porozumień ze stroną chińską obejmujących swoim zakresem wspólne zagospodarowanie złóż gazu ziemnego, produkcję oraz przesył surowca gazociągami zbudowanymi przez Rosjan za pieniądze pochodzące z kredytów udzielonych na preferencyjnych warunkach przez chińskie banki. Rosjanie deklarują również zwiększenie ilości przesyłanej koleją ropy naftowej, przez port Koźmino oraz istniejącą odnogą rurociągu Syberia Wschodnia – Ocean Spokojny (WSTO). Część zakontraktowanej z Rosjanami ropy naftowej otrzymuje strona chińska z Kazachstanu. Jest to możliwe wskutek przyjęcia przez Rosjan i Kazachów procedury swap polegającej na wzajemnych dostawach tych samych ilości ropy naftowej. Kazachowie przesyłają stronie chińskiej 7 mln ton ropy naftowej, Rosjanie zaś dostarczają stronie kazachskiej taką samą jej ilość. Wynika to z faktu, iż kazachskie złoża naftowe znajdują się bliżej infrastruktury przesyłowej, którą ropa trafia do ChRL. Obecnie strona rosyjska przesyła dla „Państwa Środka” blisko 42 mln ton ropy naftowej rocznie (Kaczmarek, Kardaś, Jakóbczyński 2016). Według rosyjsko – chińskiego porozumienia dotyczącego dostaw ropy naftowej na rynek chiński, do 2020 roku zwiększone powinny być moce przesyłowe WSTO do blisko 80 mln ton surowca rocznie. Umożliwi to transport dodatkowych ilości surowca (ibid. s. 2).

Wydaje się jednak, iż Rosjanie nie będą w stanie w perspektywie kilku lat doprowadzić do zmiany kierunku dostaw. W perspektywie jednak dekady realizacja tak definiowanego scenariusza wydarzeń jest znacznie bardziej realna.

Problemy związane z realizowanymi inwestycjami przez stronę rosyjską na kierunku azjatyckimi wydają się być do przewyciężenia. Nerozwiazaną kwestią pozostaje jednak brak ostatecznej deklaracji ze strony chińskiej dotyczącej ceny za pozyskiwane z Rosji surowce. W szczególności w przypadku sprzedaży gazu ziemnego należy się spodziewać cen niższych od oferowanych przez państwa zachodnie. Kreśląc rozważania o zmianie kierunku dostaw rosyjskiego gazu ziemnego oraz ropy naftowej należy się odnieść do możliwości produkcji surowców energetycznych przez firmy chińskie korzystające z własnych złóż. Według stanu na rok 2015 produkcja gazu ziemnego w ChRL zaspokaja aż 70% zapotrzebowania na surowiec (ibid. s. 1). Pewne nadzieje na wzrost produkcji gazu ziemnego i samowystarczalność chińskie władze dostrzegają w możliwości produkcji gazu łupkowego. Według ośrodków analitycznych zajmujących się prognozowaniem wielkości zasobów gazu łupkowego, Chiny dysponują 36,5 bln m³ surowca.¹¹ Szybkie wykorzystanie istniejącego potencjału jest jednak mało prawdopodobne wskutek wysokich kosztów pozyskiwania, a także braku odpowiednich technologii produkcyjnych. Pewną przeszkodą w rosyjskiej ekspansji na chiński rynek „błękitnego paliwa” może się też okazać dynamiczna rozbudowa przez stronę chińską terminali gazu skroplonego co oznacza możliwość alternatywnych wobec rosyjskich źródeł pozyskiwania surowca. Ponadto Chińczycy zawarli liczne porozumienia o eksploatacji i dostawach surowców z Kazachstanem, Turkmenią oraz Uzbekistanem. Pomiedzy Federacją Rosyjską a ChRL trwa rywalizacja o wpływy na rynku surowców energetycznych postradzieckich państw Turkiestanu (Mickiewicz 2011; Jarosiewicz i in. 2013, s. 32-48). Rosjanie wydają się być gotowi na daleko idący kompromis ze stroną chińską biorąc pod uwagę fakt, iż współpraca Chińczyków z krajami Turkiestanu osłabia możliwości realizacji alternatywnych dostaw gazu ziemnego oraz ropy naftowej z państw szeroko rozumianego basenu kaspijskiego do Europy (Czerewacz 2010, s. 188-193). W krajach UE dominuje jednak umiarkowany optymizm, powszechnie wyrażane są również nadzieje, iż Rosjanom całkowita rezygnacja z obecności na europejskim rynku paliw po prostu się nie opłaca. Utrzymujące się w ramach realizowanych przez obydwie strony porozumień energetycznych ceny za sprzedawane surowce są bowiem znacznie wyższe niż ma to miejsce w przypadku chińskiej oferty. Trudno jednak nie liczyć się z faktem, iż krajom Wspólnoty przybywa ważny konkurent na rynku importerów „błękitnego paliwa”¹²

¹¹ *World Shale Gas Resorce Initiative*, The White House Office of the Press Secretary, Washington 17 listopad 2009, www.whitehouse.gov (11.04.12)

¹² Należy przy tym podkreślić, iż strona chińska zabiegając o współpracę z Federacją Rosyjską przy przesyłce ropy naftowej i gazu ziemnego nie zapomina o koniecznej dywersyfikacji dostawców. W związku z tym realizowane są inwestycje LNG (budowa terminali). Obecnie na chińskim rynku gazu ziemnego działa 18 terminali. Do 2020 roku będzie ich według założeń strony chińskiej 22 o łącznej mocy regazyfikacyjnej blisko 65 mld ton. Chińczycy starają się również o udziały w rosyjskiej produkcji gazu ziemnego, ropy

Zakończenie

Gaz ziemny oraz ropa naftowa stanowiły dotychczas dla Federacji Rosyjskiej wygodne narzędzia kreacji polityki wewnętrznej i relacji międzynarodowych. Obecnie wskutek zastosowania nowych technologii pozyskiwania surowców energetycznych z łupków, rozwoju rynku LNG, możliwości pozyskiwania ropy naftowej oraz gazu na globalnym rynku paliw uległy poszerzeniu. Nie bez znaczenia pozostaje rozwój alternatywnych form pozyskiwania energii. Coraz więcej koncernów motoryzacyjnych wprowadza na rynki kolejne modele samochodów hybrydowych co z czasem może się przełożyć na zmniejszenie popytu na węglowodory. Powstające elektrownie wiatrowe i rozwój energetyki jądrowej również wpływa na zmniejszenie znaczenia surowców energetycznych w gospodarce. Powrót na globalny rynek handlu surowcami Iranu przełoży się na zwiększenie podaży i spadek cen. Problemem dla Federacji Rosyjskiej pozostają również koszty wydobycia, które są wyższe niż w krajach Bliskiego Wschodu. Poniżej ceny 25 USD za baryłkę Rosji nie opłaca się sprzedawać swoich surowców, gdyż koszty produkcji surowca są wyższe. Stagnacja, która definiuje obecne położenie gospodarcze państwa rosyjskiego jest w znacznie większym stopniu efektem spadku cen za surowce energetyczne niż ograniczonymi w swoim oddziaływaniu sankcjami. Próbując zapobiec spadkowi cen ropy naftowej oraz gazu ziemnego na globalnym rynku paliw Rosja stara się doprowadzić do porozumienia największych eksporterów surowców energetycznych celem utrzymania produkcji na obecnym poziomie. W tym jednak przypadku decydują interesy polityczne, rachunek ekonomiczny choć ważny nie stanowi klucza do rozwiązania problemu. Stąd też najważniejszy po Izraelu sojusznik USA na Bliskim Wschodzie, czyli Arabia Saudyjska, stara się blokować inicjatywy strony rosyjskiej. Jest to pochodną gry wielkich mocarstw o strefy wpływów i o pozycję na „globalnej szachownicy”.¹³ Polityka energetyczna Federacji Rosyjskiej stanowiła dotychczas niezwykle skuteczne narzędzie kreacji relacji polityczno-ekonomicznych w obrębie stosunków międzynarodowych jak również prowadzonej przez władze tego państwa polityki wewnętrznej. Spadek cen za surowce, nadwyżka podaży nad popytem, wszystko to osłabia znaczenie i rolę surowców energetycznych w polityce rosyjskiej. Monokultura gospodarcza

naftowej chcąc w ten sposób uzyskać bezpośredni dostęp do surowców energetycznych. Przykładem zaangażowanie chińskich firm energetycznych CNPC oraz Sinopec we współpracę z rosyjskimi koncernami energetycznymi Novatek, Rosneft (Kaczmarski, Kardaś, Jakóbowski 2016, s. 7).

¹³ М. Селезнев, *Как провал переговоров в Дохе скажется на курсе рубля*, <https://lenta.ru/articles/2016/04/17/oilfail/>; (04.05.16) Д. Мигунов *Почему рубль теперь зависит от Саудовской Аравии и Ирана*, <https://lenta.ru/articles/2016/04/14/oilpriceandruble/>; (04.05.16). Т. Халудоров *Выдох в Дохе Короли, принцы и министры попытаются остановить сумерки нефтяного века*, <https://lenta.ru/articles/2016/04/10/oilmeeting/> (04.05.16)

Kłaczyński, R., *Rosyjska polityka energetyczna: strategia, potencjał, perspektywy, Przegląd Geopolityczny, 18, 2016, s. 99-112.*

negatywnie wpływa na ocenę możliwości rosyjskiego systemu ekonomicznego. Trudno bowiem bez odpowiednich środków finansowych i napływu inwestycji zewnętrznych przezwyciężyć kryzys, dokonać niezbędnej modernizacji wywodzącego się jeszcze z czasów radzieckich sektora produkcyjnego. Czas rządów Władimira Putina to okres wzrostu znaczenia Federacji Rosyjskiej na arenie międzynarodowej i wzmocnienia fundamentów polityki wewnętrznej. Władzom rosyjskim nie udało się jednak rozwiązać podstawowych problemów gospodarczych państwa, a zbytne uzależnienie od zysków ze sprzedaży ropy naftowej oraz gazu ziemnego doprowadziło do sytuacji znaczącego uzależnienia strategii politycznej państwa rosyjskiego od uwarunkowań zewnętrznych. Surowce energetyczne pozostaną w dającej się przewidzieć przyszłości strategicznie ważnym atutem pozostającym w dyspozycji rządzących Rosją, aczkolwiek ich znaczenie będzie mniejsze niż ma to miejsce obecnie. Stąd też polityka energetyczna Federacji Rosyjskiej wymaga znaczącej redefinicji. Stanowić to będzie w najbliższych latach najpoważniejsze wyzwanie dla władz rosyjskich.

Literatura

- Ahrend, R., 2006, *How to Sustain Growth in a Resorce – Based Economy? The Main Concepts and Their Application to the Russian Case*, „OECD Economics Departament Working Paper”, nr 478.
- Czerewacz K., 2010, *Państwa Azji Centralnej jako partnerzy gospodarczy Unii Europejskiej* [w:] Marszałek – Kawa J., *Militarne i gospodarcze determinanty państwowości azjatyckiej*, Toruń.
- Ćwiek – Karpowicz J., 2011, *Polityka energetyczna Rosji – szanse i wyzwania dla Polski i Unii Europejskiej*, Raport Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych, Warszawa.
- Ćwiek – Karpowicz J., Secieru S. (red.), 2016, *Sanckje i Rosja*, Warszawa.
- Dąbrowski T., Groszkowski J., Sadecki A., Łoskot – Strachota A., 2015, *Europa Środkowa i Południowo – Wschodnia wobec projektu Nord Stream*, Analizy OSW, Warszawa.
- Eberhardt A., 2008, *Problematyka energetyczna w stosunkach Federacji Rosyjskiej i Republiki Białoruś* [w:] Wyciszkievicz E. (red.), *Geopolityka rurociągów. Współzależność energetyczna a stosunki między państwowe na obszarze postsowieckim*, Warszawa, s. 57-96.
- Guseynov R., 2005, *Russian Energy Companies in Central Asia*, „Central Asia nad the Caucasus”, nr 5.
- Jarosiewicz A., Strachota K., Wołkowska A., Matusiak M., 2013, *Chiny a Azja Centralna. Dorobek dwudziestolecia*, Prace OSW, Warszawa.
- Kaczmarek M., 2010, *Bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej*, Warszawa.

Klaczyński, R., Rosyjska polityka energetyczna: strategia, potencjał, perspektywy, Przegląd Geopolityczny, 18, 2016, s. 99-112.

- Kaczmarek M., Kardaś Sz., Jakóbcowski J., 2016, *Naftowa przyjaźń: stan i perspektywy rosyjsko – chińskiej współpracy energetycznej*, Komentarze OSW, Warszawa.
- Kagarlicki B., 2012, *Imperium Peryferii*, Warszawa.
- Kisielewski T. A., 2007, *Schyłek Rosji*, Poznań.
- Klaczyński R., 2009, *Ropa naftowa i gazu ziemny obszaru postradzieckiego. Rola i znaczenie surowców energetycznych w polityce Kremla*, Kraków.
- Michalowski W., 2010, *Rury pod specjalnym nadzorem*, Warszawa.
- Mickiewicz P., 2011, *Zapotrzebowanie surowcowe jako determinant chińskiej polityki wobec Azji Środkowej*, [w:] Marszałek – Kawa J. (red.), *Strategie w polityce azjatyckiej. Rozważania o aspiracjach i możliwościach współczesnej Azji*, Toruń.
- Molo B., 2008, *Polityka bezpieczeństwa energetycznego Federacji Rosyjskiej* [w:] Cziomer E. (red.), *Międzynarodowe bezpieczeństwo energetyczne w XXI wieku*, Kraków.
- Paniuszkin W., Zygar M., 2008, *Gazprom – rosyjska broń*, Warszawa.
- Paszyc E., Wiśniewska E., 2015, *Gospodarka pod rządami Putina. Czynniki wzrostu i hamulce rozwoju*, Prace Ośrodka Studiów Wschodnich, Warszawa.
- Syculski L. (red.), 2014, *Studia nad rosyjską geopolityką*, Polskie Towarzystwo Geopolityczne, Częstochowa.
- Szeptycki A., 2008, *Stosunki pomiędzy Federacją Rosyjską i Ukrainą w sektorze gazowym* [w:] Wyciszkievicz E. (red.), *Geopolityka rurociągów. Współzależność energetyczna a stosunki między państwami na obszarze postsowieckim*, Warszawa, s. 97-136.
- Szukalski M., Malinowski S. (red.), 2013, *Energia odnawialna. Technologia, ekonomia, finansowanie*, Poddębice.
- Turowski P., 2012, *Eksport rosyjskiego gazu – strategia, plany, konsekwencje*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, nr 3 – 4, Warszawa.
- Wańczyk K., 2007, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Regionu Morza Kaspijskiego w latach 1999 – 2004*, Toruń.
- Wasilewski A., 2015, *Aktualna sytuacja w sektorze gazu ziemnego Rosji*, „Nowoczesne Gazownictwo”, nr 1.
- Wilczyński P. L., 2014, *Surowce mineralne Rosji* [w:] Syculski L. (red.), *Studia nad rosyjską geopolityką*, Polskie Towarzystwo Geopolityczne, Częstochowa 2014, s. 47-68.
- Wilczyński P. L., 2015, *Wydobycie bogactw mineralnych w krajach NATO i w obszarze postsowieckim*, Przegląd Geopolityczny, 12, 2015, s. 109-132.
- Wyciszkievicz E., 2008, *Rosyjski sektor naftowo – gazowy. Uwarunkowana wewnętrznie i perspektywy rozwoju* [w:] Wyciszkievicz E. (red.), *Geopolityka rurociągów. Współzależność energetyczna a stosunki między państwami na obszarze postsowieckim*, Warszawa.
- Wyciszkievicz E., 2008a, *Rosyjska polityka energetyczna w Basenie Morza Kaspijskiego* [w:] Wyciszkievicz E. (red.), *Geopolityka rurociągów. Współzależność energetyczna a stosunki między państwami na obszarze postsowieckim*, Warszawa, s. 137-186.

Kłaczyński, R., Rosyjska polityka energetyczna: strategia, potencjał, perspektywy, Przegląd Geopolityczny, 18, 2016, s. 99-112.

Wyganowski J., 2014, *Dlaczego Rosja bierze Krym*, „Energia Gigawat”, nr 3, Warszawa.

Russian energy policy: strategy, potential and perspectives

The paper describes difficulties of petrol and gas usage as a crucial tools in creation of the strategy aimed at recovery of Russia's imperial position in the global relations. A paper summarizes Russia's energy potential, according to currently available data. It also discusses the role of the transit routes in the context of creating relations among particular players at the global petrol market. It also underlines the meaning of petrol incomes for the Russian economy. It also contains a prognosis about Russian energy strategy in the context of internal situation in Russia, global petrol market and international relations.

Key words: Russia, energy policy, strategic resources